

УДК 372.3.007.1

Ольга АНУФРІЄВА

аспірант кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
e-mail: melnikova_any@ukr.net

КРИТЕРІАЛЬНА БАЗА ВИЯВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИК

У дослідженні наведено власну точку зору щодо критеріїв і показників рівнів готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації. Уточнено мотиваційно – професійний; когнітивно – практичний; рефлексивно – особистісний критерії з показниками рівнів готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації. Наведено результати опитування з метою виявлення стану готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик. Виявлено причини недостатньої готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик.

Ключові слова: професійна самореалізація, майбутні інженери, вищий технічний навчальний заклад, навчальні практики, готовність особистості до інженерної діяльності, критерії, показники.

Удосконаленню інженерної освіти сприяє технологічний та соціальний прогрес, який вимагає від працівників інженерної галузі здатності швидко реагувати на зміни в суспільстві, мобільності та міждисциплінарних знань, що є запорукою успішної професійної самореалізації фахівців. До працівників зазначеної сфери висуваються відповідні вимоги, відбиті в освітньо-кваліфікаційній характеристиці підготовки інженера, що забезпечують їхнє критичне мислення, професійні знання, уміння та навички, етику поведінки на виробництві, дотримання яких підвищує ефективність виконання функцій у сфері професійно-технічної діяльності. Сказане вище забезпечується якісною фаховою підготовкою майбутніх інженерів автомобільної галузі.

Однак, як свідчить власний досвід педагогічної роботи, студенти молодших курсів вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ) недостатньо зорієнтовані на професію інженера, не пов'язують теорію з практикою, утруднюються в розв'язанні професійних завдань та ситуацій, їм бракує досвіду практичної діяльності. Такий розрив між теорією та практикою негативно позначається на професійній підготовці майбутніх фахівців, а також під час знаходження першого робочого місця. На нашу думку, це не єдина причина слабкої професійної підготовки студентів, оскільки існують й інші причини. Так, недостатньо звертається увага на виявлення та підвищення рівнів готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації, зокрема в процесі навчальних практик. Крім цього, найчастіше представлені критерії і показники рівнів готовності студентів до професійної діяльності в науковій літературі не зовсім відповідають вимогам професійної діяльності [1; 4; 5].

Як свідчить аналіз вище названої наукової літератури, майже всі науковці єдині в тлумаченні поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб судження, мірило), та визначають, як: «мірило оцінки думки» [1, 307]; «ознака, на підставі якої дається оцінка якого-небудь явища, дії; ознака, взята за основу класифікації» [2, 163].

Варто зазначити, що наукові поняття «критерій» та «показник» тісно пов'язані у літературному напрямі. У довідковій літературі «показник» розглядається як свідчення, доказ, ознака, наочні данні про результати якоїсь роботи, процесу; досягнення чого-небудь. При цьому розрізняють: якісні показники (фіксують наявності або відсутності якої-небудь властивості), та кількісні (фіксують міру вираженості, розвитку властивості). Іноді під показниками розуміють якісні або кількісні характеристики сформованості того або іншого критерію. Варто зазначити, що процеси самості – самореалізація, самовираження, самоздійснення, самоствердження, самостійність, самоосвіта, самовиховання, власна впевненість, послідовність власних дій, вміння відстоювати власну позицію є важливою основою будь якої професійної діяльності, зокрема інженерної. Оцінювати зацікавленість до інженерної діяльності та виявляти рівні готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик слід за допомогою уточнених критеріїв та показників.

Ми ж підтримуємо думку В. Мазіна, який ототожнює поняття «критерії» і «показники» як узагальнену характеристику властивостей об'єкта або процесу [4].

Розв'язання цієї проблеми започатковано в педагогічних дослідженнях. Так, вчена Н. Кузьменко [2], важливим критерієм професіоналізму

майбутнього інженера вважає його професійне самоствердження. Як підкреслює авторка, професійне самоствердження визначається сформованістю образу «Я», адекватністю самооцінки, співвіднесенням способів і результатів самореалізації із власними очікуваннями, упевненістю в собі та ступенем професійної компетентності. У контексті нашого дослідження є доцільним напруження Г. Андреевої, на думку якої критерій виражає сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють аналіз, оцінювання та порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому рівень вияву певного критерію виражається в контекстних показниках, які характеризуються, у свою чергу, кількома ознаками.

Дослідники С. Гармаш, Л. Калашнікова, Л. Рибалко виділяють такі критерії самореалізації особистості, як: орієнтація в часі; автономність; цінність; почуття; самосприйняття; погляд на природу людини; міжособистісна чутливість; творче ставлення до пізнання [1].

Доцільно зазначити, що критерії і показники більшість науковців [1; 3; 4] розглядають як інструмент, який забезпечує можливість перевірки теоретичних положень, але вважається, що критерії та якісні показники дають суб'єктивну характеристику досліджуваному явищу, а кількісні показники дають об'єктивну характеристику, даючи змогу виміряти його.

Однак, недостатньо вивченими є питання розроблення й упровадження в практику ВТНЗ критеріальної бази готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик.

Метою статті є уточнення критеріальної бази виявлення готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик, а завданнями – аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми вимірювання рівнів готовності до професійної самореалізації особистості, підбір методик для їх визначення, характеристики основних критеріїв і показників готовності до професійної самореалізації майбутніх інженерів з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності.

Розроблення авторської критеріальної бази виявлення готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик вимагало звернення до поняття «готовність». У сучасному словнику з педагогіки термін «внутрішня готовність» трактується як: високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових процесів особистості, колективу, який забезпечує успіх майбутньої діяльності; адекватна установка на майбутню дія-

льність [6]. Зазначається, що готовність є настроєм, пристосуванням особистості для успішних дій у певний момент.

Першопрохідцями у вивченні готовності особистості є школа Д. Узнадзе [7]. Готовність може бути психологічною, педагогічною, особистісною, професійною характеристикою людини. Найчастіше готовність досліджується як наявний стан свідомості, психіки, функціональних систем у ситуації відповідальних дій або підготовки до розв'язання екстрених ситуацій. Це здатність суб'єкта діяти на достатньо високому рівні за умови швидкої адаптації до умов праці, постійного професійного самовдосконалення і самореалізації. Добираючи критерії та показники готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації, доцільно звернути увагу на інтерпретацію зазначеного поняття різними вченими (Б. Ломов, А. Ухтомський, Д. Узнадзе) та чітко розуміти різницю між цими поняттями.

У нашому розумінні готовність майбутніх інженерів до професійної самореалізації під час навчальної практики – це інтегративне особистісне утворення, що включає установку та позитивне ставлення до інженерної діяльності, наявність особистісних і професійних якостей, сукупність знань отриманих студентами під час навчального процесу, сформованість вмінь та навичок, отриманих впродовж проходження навчальної практики.

Отже, нами було виокремлено мотиваційно-професійний, когнітивно-практичний, рефлексивно-особистісний компоненти готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації, які є взаємозалежними і перебувають у тісному зв'язку. Відповідними показниками зазначених вище критеріїв готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації є: виявлення інтересу до майбутньої професії, бажання пізнавати й розкривати власні потенційні можливості в професійній підготовці, зокрема в процесі навчальних практик; знання про суть професійної самореалізації інженера, самоорганізації, власні індивідуальні можливості та способи їх реалізації; вміння: планувати, проектувати, співпрацювати. Майбутні інженери повинні володіти такими якостями як: цілеспрямованість, комунікативність, емоційна стійкість, відповідальність, самостійність, винахідництво, здатність до співробітництва та розв'язання конфліктних ситуацій на виробництві на основі рефлексії та сформованої адекватної самооцінки.

Критерії з показниками рівнів професійної самореалізації майбутніх інженерів у процесі навчальних практик, діагностичний інструментарій наведено в таблиці.

**Критерії з показниками рівнів готовності
до професійної самореалізації майбутніх інженерів у процесі навчальних практик**

Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій
<i>Мотиваційно-професійний</i>	Виявлення інтересу до майбутньої професії, бажання пізнавати й розкривати власні потенційні можливості в професійній підготовці, зокрема в процесі навчальних практик, мотивація до успіху й уникнення невдач	Спостереження за прихильністю студента до професії, його інтересу до нового у виробництві; бесіди «Роль практики в підготовці студентів до майбутньої професії»; есе «Як я розумію вплив професійної самореалізації на зростання кар'єри»; методика діагностики особистості на мотивацію успіху та уникнення невдач (Т. Елерс)
<i>Когнітивно-практичний</i>	Повнота і гнучкість знань про суть професійної самореалізації інженера, власні індивідуальні можливості та способи їх реалізації; вміння: планувати, конструювати	Вправа на виявлення повноти знань; есе «Які новітні моделі автомашин Ви знаєте та хто їх створив?»; Гнучкість (перенесення знань у нові умови) по формулі виявляється; Тести виявлення поведінки студентів у нових умовах
<i>Рефлексивно-особистісний</i>	Розвиток цілеспрямованість, комунікативність, емоційна стійкість, відповідальність, самостійність, винахідництво, здатність до співробітництва та розв'язання конфліктних ситуацій на виробництві на основі рефлексії та сформованої адекватної самооцінки	Анкета «Чи цілеспрямована Ви людина» (Л. Г. Подоляк), методика виявлення комунікативних і організаторських здібностей (КОЗ – 1), тест «Який Ваш стиль розв'язання конфліктних ситуацій», самооцінки

У експерименті брали участь 346 студентів Горлівського Автомобільно-дорожнього інституту I, II курсів факультетів «Автомобільні дороги» і «Транспортні технології». Опитування студентів проходило під час проведення літньої навчальної практики з дисципліни «Дослідження операцій». Майже третина з усіх опитуваних студентів (34%) були пасивними під час опитування стосовно важливості та розуміння інженерної справи, не проявляли інтересу до обраній професії та не бачили необхідності у власній та професійній самореалізації. Все це вказує на низький рівень готовності студентів до професійної самореалізації та саморегуляції, причиною якого є малоактивна життєва позиція та недостатня обізнаність у специфіці професійної діяльності в інженерній сфері; недостатнє розуміння значення обраної професії для суспільства; неповні знання суті функціональних обов'язків; нечітке усвідомлення відповідальності за якість та результати своєї діяльності. На цьому рівні відчувається дисбаланс між мотивом «хочу», у якому превалюють потяг, бажання і мало виражені інтереси, тобто емоційний (ефективний) компонент явно переважає над когнітивним. 49% студентів виявляли бажання співпрацювати, маючи достатній рівень підготовки із дисциплін інженерного напрямку, однак не завжди впевнено діяли в певній професійній ситуації, були не зовсім впевненими в успішному виконанні професійних завдань та тестів. Ці студенти відповідали середньому рівню готовності до професійної самореалізації, якому характерна слабка диференціація самовідносин, самооцінки і самопізнання.

Високий рівень готовності до професійної самореалізації у системі практичної підготовки показали лише 17% студентів. Студенти цього рівня виявили такі фахові знання і практичні уміння та навички інженерної діяльності, які забезпечували їм виконання практичних завдань професійного характеру на високому рівні; були обізнані зі специфікою в галузі інженерної вищої освіти та розуміли значення своєї професії для суспільства; знали сутність функціональних обов'язків та усвідомлювали відповідальність за якість своєї роботи. На цьому рівні спостерігається баланс мотивів «хочу», «можу», «треба».

Тобто, у студентів в більшій чи меншій мірі переважала сутнісна самореалізація, автентична – здійснення власних потреб в само актуалізації, як прагнення реалізувати свої здібності і таланти. У більшості студентів поняття самореалізація перекликалося з такими поняттями як: самовіддача або самоздійснення самого себе. Для студентів з більш вираженими передумовами самореалізації властиві такі показники, як: позитивне самосприйняття та самовираження, які відповідають високому рівню особистісної зрілості та автентичності, схильність до цілісного сприйняття образу світу та людини.

Таким чином, ми бачимо, що: *високий рівень* готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації характеризується стійким бажанням студента здійснювати самореалізацію, усвідомлювати прагнення до виявлення і розкриття своїх можливостей і здібностей, здатністю використовувати власний потенціал, вмінням реалізовувати свої

предметні знання в різноманітних практичних завданнях, проявляти вольові зусилля *середній рівень* готовності майбутнього інженера до професійної самореалізації характеризується наявністю бажання, інтересу здійснювати самореалізацію, не бажанням повністю розкривати свої можливості та здібності, не здатністю самостійно використовувати свій потенціал, недостатністю прояву вольових; *низький рівень готовності* – відсутність у студентів мотивації, інтересу до обраної професії, здатності використання сласного потенціалу для здійснення професійної самореалізації.

Отже, нами наведено власну точку зору щодо критеріїв і показників рівнів готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації. Уточнено мотиваційно – професійний; когнітивно – практичний; рефлексивно – особистісний критерії з показниками рівнів готовності майбутніх

інженерів до професійної самореалізації. Наведено результати опитування з метою виявлення стану готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик. Виявлено причини недостатньої готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації в процесі навчальних практик. Знання критеріальної бази необхідні для стимулювання пізнавального процесу студентів вищих технічних навчальних закладів до підвищення рівнів готовності студентів до професійної самореалізації та самоствердження в обраній професії. Визначивши рівні готовності студентів до самореалізації ми змогли зрозуміти ставлення студентів до професійної самореалізації.

Доцільним у перспективі є проведення моніторингу стану готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації до та після проведення навчальних практик.

Список використаних джерел

1. Калашнікова Л. М. Самореалізація особистості учня в позакласній виховній роботі: Навчально-методичний посібник. Харків: 2006. 100 с.
2. Кузьменко Н. В. Формування професійного самоствердження студентів технічних університетів у процесі позааудиторної виховної роботи. Автореферат. Умань: 2014. 20 с.
3. Коломінський Н. Л. Соціально-психологічні проблеми підготовки фахівців до професійної діяльності. *Наука і освіта*. № 3. 2004. С. 14–16
4. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога: Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Вип. 41. 2007. С. 217–225
5. Нероба Є. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі. Автореферат. Київ: 2003. 22 с.
6. Професійна освіта: Словник: навч. посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред Н. Г. Ничкало. Київ: 2000. 149 с.
7. Узнадзе Д. Н. Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. Москва: С. 969—1978.

References

1. Kalashnikova L. M. Samorealizatsiya osobystosti uchnya v pozaklasniy vykhovniy roboti: Navchal'no-metodychnyy posibnyk. Kharkiv: 2006. 100 s.
2. Kuz'menko N. V. Formuvannya profesiynoho samostverdzhennya studentiv tekhnichnykh universytetiv u protsesi poza-audyotornoyi vykhovnoyi roboty. Avtoreferat. Uman': 2014. 20 s.
3. Kolomins'kyu N. L. Sotsial'no-psykholohichni problemy pidhotovky fakhivtsiv do profesiynoi diyal'nosti. Nauka i osvita. #3. 2004. S. 14–16.
4. Mazin V. M. Kryteriyy ta pokaznyky sformovanosti kul'tury profesiynoi samorealizatsiyi pedahoha: Pedahohika i psykholohiya formuvannya tvorchoyi osobystosti: problemy i poshu-ky. Vyp. 41. 2007. S. 217-225
5. Neroba Ye. Profesiyna pidhotovka inzheneriv-pedahohiv u vyshchyykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh Pol'shchi. Avtoreferat. Kyiv: 2003. 22 s.
6. Profesiyna osvita: Slovyk: navch. posibnyk / Uklad. S. U. Honcharenko ta in. ; Za red N. H. Nychkalo. Kyiv: 2000. 149 s.
7. Uz nadze D. N. Bol'shaya sovet-skaya entsyklopedyya: [v 30 t.] / hl. red. A. M. Prokhorov. — 3-e yzd. Moskva: S. 969—1978.

Ануфриева О. Ф. Критеріальна база определения готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации в процессе учебных практик

В исследовании представлено свою точку зрения относительно критериев и показателей уровней готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации. Уточнено мотивационно – профессиональный; когнитивно – практический; рефлексивно – личностный критерии с показателями уровней готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации. Представлены результаты опроса с целью выявления состояния готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации в процессе учебных практик. Выявлены причины недостаточной готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации в процессе учебных практик.

Ключевые слова: профессиональная самореализация, будущие инженеры, высшее техническое учебное заведение, учебные практики, готовность личности к инженерной деятельности, критерии, показатели.

Anufrieva O. The Critical Base of Prevention of Readiness of Future Engineers for Professional Self-Realization in the Process of Educational Practice

The author analyzes psycho-pedagogical research on the problem of measuring the levels of readiness for professional self-realization of the individual, the selection of methods for their determination, characteristics of the main criteria and indicators of readiness for professional self-realization of future engineers, taking into account the specifics of future professional activities. The research presents its own point of view regarding the criteria and indicators of future engineers' readiness for professional self-realization. Motivational-professional is specified; cognitive-practical; reflexive-personal criteria with indicators of readiness of future engineers for professional self-realization. The indicators of the above-mentioned criteria of readiness of future engineers for professional self-realization are revealed: the identification of interest in the future profession, the desire to know and reveal their own potential opportunities in vocational training, in particular in the process of educational practice; knowledge of the essence of the professional self-realization of the engineer; ability to: plan, design, collaborate. The article presents the qualities that future engineers must possess, in particular: purposefulness, communicative, emotional stability, responsibility, independence, inventiveness, ability to cooperate and resolve conflict situations in production on the basis of reflection and formed adequate self-esteem. The results of the survey are presented in order to determine the state of preparedness of future engineers for professional self-realization in the process of educational practice. The reasons of lack of readiness of future engineers for professional self-realization in the process of educational practices are revealed. It is expedient in the future to monitor the state of preparedness of future engineers for professional self-realization before and after conducting training practices.

Key words: professional self-realization, future engineers, higher technical educational institution, educational practices, readiness of the person for engineering activity, criteria, indicators.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017

УДК 373.5.015.311:364-785.14

Тетяна АТРОШЕНКО

викладач кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
e-mail: tania.skadi@gmail.com

**ПРОБЛЕМА НАБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ УЧНЯМИ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ**

У статті розглядається значення набуття соціального досвіду учнями основної школи як важливого регулятора соціальної поведінки. Визначено особливості психіки й схарактеризовано зміни, які відбуваються в соціальному житті дітей підліткового віку. Особлива роль у процесі набуття соціального досвіду відводиться позакласній виховній роботі, яка не тільки сприяє розв'язанню питання зайнятості учнів у вільний час, але також створює підґрунтя для загальнокультурного розвитку. Визначено умови, на базі яких здійснюється позакласна виховна робота. Виділено завдання позакласної роботи, спрямованої на набуття соціального досвіду учнями основної школи.

Ключові слова: соціальний досвід, позакласна виховна робота, шкільне середовище, учні основної школи.

Швидкі темпи зміни соціального середовища, у межах якого функціонує дитина, призводять до виникнення суперечності між об'єктивною потребою суспільства в соціалізованих громадянах та наявним рівнем сформованості в дитини соціального досвіду. Підліток не встигає підготуватися до життя в безперервно мінливому світі. Тому завдання щодо впорядкування накопиченого ним досвіду покладаються на школу, основним джерелом формування соціальних знань, умінь та навичок у якій виступає позакласна виховна робота.

Соціальний досвід підростаючого покоління у своїх працях розглядають О. Алеко, І. Бех, Т. Білан, Н. Голованова, М. Даурова, О. Іванова, Т. Кухаренко, Г. Марчук, О. Назарук, І. Неясова, В. Орел, А. Поліщук, Л. Сафронова, І. Стародубцева та інші дослідники. Проте аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що питанню набуття соціального досвіду учнями основної школи в позакласній виховній роботі не було приділено увагу. Корисними для нас є публікації О. Буковської, В. Вербицького, Л. Сафронової, Н. Устинової, якими